

MÜHAZİRƏ 1

MƏKTƏB COĞRAFIYASININ İNKİŞAFI

TƏLƏBƏNİN EDƏ BİLMƏYƏCƏYİNİ TƏLƏB ETMƏSƏN, ONDAN HEÇ VAXT MÜTƏXƏSİS OLA BİLMƏZ!!!!!!

Mühazirənin planı

1. Məktəb coğrafiya fənninin inkişaf tarixi.
2. Azərbaycanda məktəb coğrafiya fənninin məzmununda baş verən dəyişikliklər.
3. Təhsil islahatlarına qədərki coğrafiyanın mahiyyəti.
4. Əsas və orta təhsil pilləsində coğrafiya fənninin ümumi istiqamətləri.
5. Dünya ölkələrində məktəb coğrafiya fənninin strukturu

Məktəb coğrafiya fənni coğrafiya elminin əsasında formalaşmışdır. Fənn elmin əsas, mübahisə doğurmayan termin və anlayışlarının sistemli şəkildə, yaş səviyyəsinə uyğun şəkildə tədris olunmasıdır. Coğrafiya elminin çoxsahəli olması məktəb coğrafiyasının da məzmununda özünü göstərir. Coğrafiya elminin yaranması cəmiyyətin inkişafının ilkin mərhələsi ilə uyğun gəlir.

Dünyada ilkin coğrafi biliklərin hələ ibtidai icma quruluşu dövründə eramızdan 3 min il əvvəl Misirdə formalaşdığı hesab edilir. O dövrdə mövcud olan təhsil ocaqlarında səma cisimlərinin hərəkəti, ətraf aləm (çayda suyun səviyyəsinin dəyişməsi, fəsillərin növbələşməsi və s) haqqında biliklər tədris olunurdu.

Yazılı şəkildə ilk coğrafi elementlər anlayışlara müqəddəs hind kitabəsi olan «Vedalarda» rast gəlinir. Vedalar e.ə 12-ci əsrlərdə yaradılmışdır Okeanlar, çaylar, dağ və düzənliklər, musson küləklərinə dair ilk yazılı fikirlər bu kitabələrdədir.

Lakin coğrafiya elminin adı onun formalaşması Erotosfenin adı ilə bağlıdır. Coğrafiya elminin formalaşmasında Kirenalı Eratosfenin (b.e.ə II-I əsrlər) xidməti böyükdür. Coğrafiya terminini ilk dəfə işlədən Eratosfen olmuşdur. O həm də Yer kürəsinin bizə məlum olan ilk xəritəsinin müəllifidir. İlk coğrafiya kitabının müəllifi olan Erotosfen , Yer çevrəsinin ölçülərini ilk hesablayan alimdir. Erotosfendən sonra yaşamış Strabon (b.e.ə I- eramızın I əsrləri) daha böyük həcmli “Coğrafiya” kitabının müəllifidir. (17 cilddən ibarətdir, XI kitabda Qafqaz və Azərbaycan haqqında məlumat verilir).

Erotosfen və Strabonun davamçısı hesab edilən Ptolomey (I-II əsrlər) öz xəritəsində ilk dəfə meridian və paralellər cızmış, Yer kürə formasında olmasını nəzərə almışdır.

Ptolomeyin «Coğrafiya» adlı kitabında 8000 dən çox coğrafi addan istifadə olunmuşdur. Elmin inkişafı eyni zamanda onun tədrisi üçün baza rolunu

oyunayrdı. Lakin uzun müddət coğrafiya systemsiz, öyrədənlərin fərdi bacarığından asılı olaraq tədris edilmişdir.

Proqram əsasında yazılan coğrafiya bir fənn kimi Qərbi Avropada XVII əsrdən tədris olunmağa başlanmışdır. Fənnin məzmununda təsvirçilik əsas yer tuturdu. Xüsusilə ölkələrin təbiəti və iqtisadiyyatı təsvir edilirdi. Qərbi Avropada tədris ocaqlarında ayrı-ayrı fənnlərin o cümlədən coğrafiyanın sistemli şəkildə tədris olunması çex pedaqoqu Yan Amons Komenskiyə (1592-1670) məxsusdur. Komenskiyə görə didaktika hər şeyi hamıya öyrətmək sənətidir. Y.A. Komenski «Pansofiya» (elmlər sistemini yaratmaq – müdriklik) ideyasını irəli sürmüşdür. Komenski təkcə nəyi öyrətmək və nəyi öyrənmək barədə deyil, eyni zamanda necə öyrətmək və öyrənmək barədə söz açırdı. O, təlimin prinsiplərinin və qaydalarını müəyyənləşdirmişdir, təlimin təşkilinin əsaslarını (tədris ili, tətillər, tədris ilinin rüblərə bölünməsi, şagirdlərin eyni vaxtda məktəbə qəbulu, sinif-dərs sistemi, məktəblilərin biliklərinin hesaba alınması və qiymətləndirilməsi, tədris gününün davam etmə müddəti və s.) qoydu. Komenski həm də ətraf aləm və təbiətdə baş verən hadisə və proseslərin müşahidə etməklə fənnin öyrənilməsinə üstünlük verilməsini məqsədəuyğun hesab edirdi.

Rusiyada məktəb coğrafiyasının tədrisi Pyotrın adı ilə bağlıdır. O vaxta qədər kilsə məktəblərində fənnlər ayrıca deyil, ümumi şəkildə tədris edilirdi. Qərbi Avropa ölkələri ilə ticarət əlaqələrinin güclənməsi coğrafi təhsilə olan marağın artmasına səbəb oldu. Dünyəvi məktəblərdə 1701-ci ildən coğrafiya fənni tədris olunmağa başladı. İlk illərdə fənnin tədrisində dərslik olmamışdır. İlk dəfə olaraq 1710-cu ildə Peterburqda dənizcilik məktəblərində coğrafiya fənni tədris olunmağa başladı. Fənnin adı «Coğrafiya və yaxud Yer kürəsinin qısa təsviri» idi. Kitabın müəllifi məlum deyildi. Holland dilindən tərcümə olunmuş və məktəblərdə tədris edilmişdir. İlk dərslikdə əsas istiqamət coğrafi nomenklaturanın öyrənilməsi olmuşdur. Kitabda sadəcə olaraq yer kürəsinin təsviri verilirdi. Rusiyada coğrafiya fənninin inkişaf etdirilməsində M.Lomonosovun, N.Tatişevin, K.Uşinskinin rolu böyük olmuşdur.

Azərbaycanda coğrafi təsəvvürlərin yaşı çox qədimlərə -Qobustan qayaüstü rəsmlərə gedib çıxır. Antik dövrlərdə Azərbaycana aid məlumatlar çox olmuşdur. Yunan filosofu Herodot Xəzər sahilini təsvir etmiş, Strabonun coğrafiya kitablarında isə Albaniya, Xəzər dənizinin sahilləri və onun özü haqqında çox maraqlı məlumatlar yazılmışdır. Klavdiy Ptolemey, həmçinin yerli alban alimlərindən Moisey Kalankatlı (VII-VIII) Azərbaycan haqqında xeyli bilgiler vermişlər.

Eramızın III əsrindən başlayaraq, Azərbaycanda ilkin savad verən ayrıca məktəblər mövcud olmuşdur. VII əsrdə isə elmi təhsili daha yüksək məqama qaldıran İslam dininin təsiri ilə oxumaq istəyənləri əhatə edən təhsil sistemi yaranmışdır. Artıq X-XIII əsrlərdə Təbriz, Marağa, Gəncə, Naxçıvan, Şamaxı, Həmədan, Ərdəbil kimi şəhərlər elm və mədəniyyət mərkəzlərinə çevrilmişdi. Azərbaycan ərazisində yerləşən coğrafi obyektlərin adları və onların təsviri Dədə Qorqud dastanında verilmişdir. Bunlar Azərbaycanda tədris ocaqlarında

coğrafiyanın tədris edilməsinə baza yaratmışdır. Coğrafiya ayrıca fənn kimi olmasa da fənnin bəzi sahələrinin elementləri dini məktəblərdə, mədrəsələrdə tədris olunurdu.

XI əsrdə böyük mütəfəkkir və şair Nizami Gəncəvi Xüsusilə “İsgəndərnamə” adlı misilsiz poemasında yer kürəsinin yaranması, günəş sistemi, heliosentrik nəzəriyyə, ayr- ayr ərazilərin iqlimi, təbii şəraiti, minerallar və s haqqında zəngin məlumat vermişdir. “Xəmsəyə” ai olan digər əsərlərində də qədim dünya xalqlarının həyat şəraiti, təsərrüfat fəaliyyəti və mədəniyyəti haqqında dolğun məlumatlar vermişdir. XIX-XX əsrlərdə Azərbaycan alimi Əbdul Rəşid Bakuvinin yazdığı coğrafi əsərlər bu günədək öz əhəmiyyətini saxlamışdır.

Azərbaycan coğrafiya elminə ən böyük töhvə verən coğrafiyaçılardan biri Hacı Zeynəlabdin Şirvanidir. H. Z. Şirvani (XVII əsr) coğrafi təsvirlərin üstünlük təşkil etdiyi 350 çap vərəqi həcmində əsərlərini irs qoyub getmişdir.

XIX əsrin əvvəllərində Gülistan və Türkmənçay müqavilələri əsasında Azərbaycanın şimal hissəsi Rusiyanın tərkibinə qatıldı, qısa müddət ərzində bütün milli məktəblər ləğv edildi, əvəzində təlim rus dilində olan tədris müəssisələri yaradılaraq, milli təhsil sistemimizin əsaslarına güclü zərbə vuruldu. Lakin bunula belə Azərbaycan məktəblərində rus təhsil sistemini tətbiq etməklə Avropa sisteminə qoşuldu.

Azərbaycan coğrafiya alimlərinin fars və ya ərəb dilində yazdığı qiymətli əsərlərinin məktəb coğrafiyasının inkişafına təsiri az olmuşdur. Azərbaycan məktəblərində coğrafiya fənni yalnız XIX əsrin 30-cu illərindən etibarən burada rus, rus-tatar (Azərbaycan) və realni məktəblər (Bakı, Şuşa, Gəncə, Şəki və s.) açıldıqdan sonra özünə vətəndaşlıq hüququ qazana bildi. Bu məktəblərdə o zaman rus dilində mövcud olan coğrafiya dərsliklərindən və tədris metodiki ədəbiyyatından istifadə olunurdu.

Sovet hakimiyyətinin qurulmasına qədərki dövrdə Azərbaycan coğrafi təhsilində H.Zərdabinin xidmətlərini qeyd etməmək olmaz. Görkəmli ədibin 1912-ci ildə yazdığı «Torpaq su və hava» adlı əsərində torpaqlardan istifadə, şoranlaşması və onlara aid nümunələr gətirilmişdir.

Azərbaycanda məktəb coğrafiyasının əsasını 1909-cu ildə Moskvada təbiət-coğrafiya kursunu, 1922-ci ildə isə Bakıda Ali Pedaqoji İnstitutu (hazırda ADPU) bitirmiş Qafur Rəşad Mirzəzadə qoymuşdur. 1911-ci ildə onun «Ümumi coğrafiya, (birinci hissə)», 1916-cı ildə isə «Ümumi coğrafiya, (ikinci hissə)» dərslikləri nəşr edilmişdir.. Onun 1919-cu ildə nəşr olunmuş «Qafqazıncoğrafiyası» əsəri Rusiyada yaşayan bütün türkdilli xalqlar arasında milli dildə yazılmış ilk dərslik olmuşdur.

1920-ci il aprelin 28-də Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qurulması təhsil sistemində köklü dəyişiklər əsəbəb oldu.

1920-ci ilin payızında sovet Azərbaycanının məktəbləri üçün «1920-21-ci dərş ili üçün bir və iki dərəcəli məktəblərin texniki dərş cədvəli» nəşr edildi. İlk tədris planında coğrafiya fənninin tədrisinə həftədə 3 saat, cəmi 12 saat tədris edilməsi müəyyən olundu.

1921-ci ildə Qafur Rəşid Mirzəzadənin bir dərəcəli məktəblərin IV qrupları üçün yazdığı «Azərbaycan coğrafiyası» (birinci hissə) tədris vəsaiti çap olundu.

Burada əvvəlcə ümumi coğrafi məsələlərdən bəhs edilir, sonra isə Azərbaycanın mövqeyi, ərazisi, relyefi, faydalı qazıntıları, iqlimi və əhalisinin məşğuliyyəti haqqında qısa məlumatlar verilir.

1923-cü il proqramı üzrə bir dərəcəli məktəbin IV qrupunda ümumi coğrafi məlumatlar, I qrupunda isə əvvəlcə Zaqafqaziyanın ümumi coğrafi icmalı, sonra isə Azərbaycanın coğrafiyası ətraflı keçilirdi. Proqram yaxından uzağa prinsipi üzrə tərtib edilmişdi. Azərbaycan SSR-dən sonra Gürcüstan SSR, Ermənistan SSR, daha sonra isə İttifaqın digər respublika və vilayətləri haqqındakı məlumatlar öyrənilirdi.

1924-cü ildə Qafur Rəşid Mirzəzadənin tədris proqramına uyğun tərtib etdiyi «Azərbaycan coğrafiyası» (ikinci hissə) tədris vəsaiti çap olundu. Vəsaitdə əvvəlcə Qafqazın ümumi coğrafi icmalı verilir, sonra Zaqafqaziya və Azərbaycan SSR-in təbii şəraiti, əhalisinin məşğuliyyəti haqqında ümumi məlumatlar verilir. Sonra isə respublikanın ayrı-ayrı qəzalarının təbii şəraiti və əhalisinin məşğuliyyətindən bəhs olunur. Proqrama uyğunluğunu və verilən məlumatın genişliyini nəzərə alınırsa Qafur Rəşadın bu kitabını Azərbaycan SSR coğrafiyası üzrə ilk tədris vəsaiti hesab etmək olar.

1925-ci ildə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası Xalq Maarif Komissarlığı (XMK) bir və iki dərəcəli məktəblər üçün yeni tədris planları qəbul etdi. Yeni tədris planında coğrafiya fənninin bir dərəcəli məktəbin IV və V (3 saat), iki dərəcəli məktəbin isə bütünlüklə IV qruplarında (2 saat) həftədə 14 saat ərzində keçilməsi müəyyən edildi.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində Azərbaycanda coğrafiya elminin eləcə də məktəb coğrafiyasının inkişafında yeni simalar meydana gəlirdi.

Bu sahədə Məhəmməd Vəliyevin (Baharlı) xidmətləri böyükdür. O, Kiyev Universitetinin yetirməsi idi. Azərbaycanda ilk ali təhsilli iqtisadi coğrafiya mütəxəssisi idi. Onun 1920-ci ildə yazdığı «Azərbaycanın coğrafiyası» kitabında ölkənin ümumi icmalı, təbii şəraiti, təbii ehtiyatları, əhalinin coğrafiyası və təsərrüfatının inkişaf imkanları və s. geniş işıqlandırılmışdır.

1921-ci ildə görkəmli yazıçı Yusif Vəzir Çəmənzmənlinin Azərbaycan iqtisadiyyatına həsr olunmuş «Tarixi, coğrafi və iqtisadi Azərbaycan» kitabında öz dövrünün mükəmməl əsərlərindən biri sayılırdı. Kitab iki hissədən ibarət idi. Birinci hissə, Azərbaycanın sərhədləri daxilindən, ölkənin təbii şəraiti, təbii ehtiyatları, ikinci hissə isə Azərbaycan iqtisadiyyatından bəhs olunurdu. Kitabın özəlliyi ondadır ki, Azərbaycan ərazisi vahid ölkə-Şimali və Cənubi Azərbaycan kimi təsvir edilir.

Proqram və dərsliklərdə diyarşünaslıq elementlərinin verilməsinə maraq böyük idi. 1925-ci ildə F. Rzabəylinin «Tənəzzəh (ekskursiya) haqqında» məqaləsində ekskursiyanın təlim-tərbiyə prosesində rolu, keçirilməsi qaydaları, onun əhəmiyyətindən bəhs olunurdu ki, buda məktəb coğrafiyasında mühüm yenilik idi.

1920-30-cu illərdə Rusiyada və Azərbaycanda məktəb coğrafiyasının tədris vəziyyəti qənaətbəxş hesab oluna bilər. Bu dövrdə Abbas Quluyev, Bağır Axundov, İbrahim İbrahimbəyli, Hadı Əliyev, Qasım Gül, Ənvər Şıxlinski, Osman Osmanov və başqalarının Azərbaycanda məktəb coğrafiyasının inkişafında rolu. Azərbaycanda coğrafiyanın tədrisi metodikasının M.Ə.Zülfüqarov və onun davamçıları tərəfindən inkişaf etdirilməsi. Azərbaycan Respublikası coğrafiyasına dair məktəb kursunun yaradılmasında mühüm işlər görmüşdür.

Məktəb coğrafiyasının elmi şəkildə tətbiq edilməsi 15 may 1934 –cü ildə Xalq Maarif nazirliyinin « Orta məktəblərdə coğrafiya fənninin tədrisinə dair» əmrinə əsaslanır. Bu əmrin icrası coğrafiyanın tədrisi metodikasının, coğrafiya üzrə mütəxəssis hazırlığının, coğrafiya proqram və dərsliklərinin davamlı olaraq yaradılmasına başlanğıc oldu. Rusiyada baş verən dəyişiklik Azərbaycanda özünü biruzə verdi. Azərbaycan xalq maarifi və ilk təhsil tarixində ilk dəfə olaraq 1934-1935-ci tədris ilində V.İ.Lenin adına API-da coğrafiya ixtisası üzrə tələbə qəbulu edildi və bununla da ilk ali təhsilli coğrafiya müəllim kadrlarının hazırlanmasına başlandı. Respublikada ali təhsilli coğrafiya müəllim kadrlarının hazırlanması ümumtəhsil məktəblərində coğrafiya fənninin tədrisi keyfiyyətinin yüksəldilməsinə səbəb olmaqla yanaşı, coğrafiya elminin, coğrafiya tədrisi metodikasında inkişafına təkan verdi. V.İ.Lenin adına API-nin coğrafiya fakültəsinin məzunlarının elmi-tədqiqat fəaliyyəti nəticəsində respublikada coğrafiya tədrisi metodikası kimi xüsusi elm sahəsi yaranmışdır

1950-ci ilə qədər ölkədə demək olar ki, milli dildə bir kitab belə işıq üzünə görmədi. Məktəb coğrafiyasında milli respublikaların tədrisi demək olarkən, dayandırılmışdı. Lakin 1941-ci ildə qabaqcıl coğrafiya müəllimi və metodisti Vaqif Axundovun bilavasitə əsaslandırması ilə ölkədə ilk olaraq IV sinifdə SSRİ coğrafiyasının tərkibində Azərbaycan coğrafiyasının tədrisinə 16 saat vaxt ayrıldı.

Tədris prosesində V. Axundova məxsus «Azərbaycan SSR coğrafiyası» vəsaitindən istifadə olunmağa başladı.

1949-cu ildə Osman Osmanov beş çap vərəqi həcmində «Azərbaycan SSR coğrafiyası» tədris vəsaitində yenə həmin siniflər (IV sinif) üçün həmin həcm (16 saat) üçün nəzərdə tutulurdu. Lakin 1953-cü ildə Ənvər Şıxlinskiyə yazdığı eyni adlı dərslik bundan əvvəlki vəsaitlə əvəz olundu. 1956-57-ci ildə Azərbaycan coğrafiyasının I V siniflərdə tədris edilməsi dayandırıldı və VII sinifdə «Qafqaz» mövzusunun tərkibində (8 saatlıq) 4 saat həcmində Azərbaycan SSR-nin fiziki coğrafiyası», VIII sinifdə «Zaqafqaziya» mövzusunun (11 saatlıq) tərkibində 6 saat həcmində «Azərbaycan SSR-in iqtisadi coğrafiyası» adı ilə tədris olunmağa başladı. Tədris prosesində Ə.Şıxlinskiyə tərtib etdiyi dərslinin təkmilləşdirilmiş variantından istifadə olunurdu.

1960-1982-ci illərdə Azərbaycan SSR fiziki coğrafiyası prof. Qasım Gülün «Azərbaycan SSR iqtisadi coğrafiyası ilə prof. Hadı Əliyevin eyni adlı dərslikləri üzrə tədris edilmişdir.

1960-cı ilə qədər «Azərbaycan SSR fiziki və iqtisadi coğrafiyası» əsasən SSRİ fiziki və iqtisadi coğrafiya kurslarına verilən saatların sıxlaşdırılması hesabına əldə edilən vaxt əsasında tədris olmuşdur.

1971-72-ci dərslər ilindən etibarən respublikanın coğrafiyasını daha dərindən, həm də xələl gətirmədən öyrənmək məqsədilə VII sinifdə Azərbaycan SSR məktəblərinin tədris planında Rusiya məktəblərindən fərqli olaraq coğrafiya fənninə dərslər ilinin ikinci yarısında 2 saat əvvəzinə, 3 saat vaxt verildi. VIII sinifdə isə əlavə vaxt ayırmaq mümkün olmadı. Bununla əlaqədar olaraq Azərbaycan SSR fiziki və iqtisadi coğrafiyası «Azərbaycan SSR coğrafiyası» adı altında birləşdirilərək 1972-1975-ci illərdə 24 saat həcmində VII sinifdə dərslər ilinin sonunda tədris olundu.

Azərbaycan SSR Nazirlər Kabinetinin təsdiq etdiyi və 1979-cu ildə nəşr olunan yeni coğrafiya proqramında respublikanın fiziki coğrafiyasının VII sinifdə, SSRİ fiziki coğrafiyasının tədrisində, iqtisadi coğrafiyasının isə VIII sinifdə, SSRİ iqtisadi coğrafiyasının tərkibində öyrənilməsi müəyyən edildi. Yeni proqram üzrə Azərbaycan SSR fiziki coğrafiyasının əvvəlki kimi kursun sonunda deyil, bilavasitə respublikanın ərazisi daxil olan Qafqaz regionunu öyrənildikdən sonra tədris etmək nəzərdə tutuldu. Belə bir yanaşma Azərbaycan SSR ərazisini Qafqazla birlikdə kiçik miqyasda, ayrılıqda isə orta və irimiqyasda öyrənməyə və bunun əsasında şagirdlərə hər hansı bir ərazinin müxtəlif miqyaslarla tədqiqi və öyrənilməsi haqqında təsəvvür yaratmağa imkan verirdi və eyni zamanda tədris ilinin sonunda, təlim kəmiyyətlərinin aşağı düşdüyü bir vaxtda tətbiq edilməsinə son qoyuldu.

1990-cu illərə qədər Azərbaycanda məktəb coğrafiyasının strukturu və həcmi aşağıdakı kimi olmuşdur

VI sinif- Fiziki coğrafiya -64 saat

VII sinif – Materik və okeanların coğrafiyası -105 saat

VIII sinif- SSRİ-nin fiziki coğrafiyası 64 saat (tərkibində Azərbaycan SSR-nin fiziki coğrafiyası (IV rübün sonunda 12 saat)

VIII sinif- SSRİ-nin iqtisadi coğrafiyası 64 saat (tərkibində Azərbaycanın SSR-nin iqtisadi coğrafiyası (IV rübün sonunda 8 saat)

IX sinif – Xarici ölkələrin iqtisadi və sosial coğrafiyası- 64 saat

Məktəb coğrafiyasında istifadə olunan proqram və dərslərlər rusiyalı mütəxəssislər tərəfindən tərtib edilirdi. Azərbaycanın fiziki coğrafiyası B.Budaqov və B. Apoyevə və Azərbaycanın iqtisadi coğrafiyası isə H.Əliyevə məxsus olmuşdur.

1992-ci ildə Azərbaycanda müstəqillik elan olunduqdan sonra təhsil sistemində köklü dəyişikliklər baş verdi. Coğrafiya fənninin məktəbdə tədrisinə vaxt artırıldı. Yeni coğrafiya proqramları, dərslərləri, coğrafiya xəritələri, metodik vəsaitlərin yaradılması üzrə aparılan işlər nəticələrini verdi. Coğrafiya olimpiadalar, ən yaxşı coğrafiya müəllimi və ən yaxşı coğrafiya kabineti müsahibələrinin aparılması fənnin inkişafına güclü təkan verdi.

1992 –ci ildən sonra Azərbaycanda məktəb coğrafiyasının strukturunda və məzmununda mühüm dəyişikliklər baş verdi. SSRİ- nin dağılması ilə əlaqədar olaraq sosializm quruluşunu əks etdirən mövzular proqram və dərslərlərdən çıxarıldı. İki pilləli təhsil sistemi tətbiq edildi. Buraxılış siniflərində coğrafiya tədris edilməyə başladı. Orta təhsil pilləsində (X-XI siniflərdə) indiyədək tədris edilməyən Yerşunaslıq və Türk dünyası coğrafiyası kursları keçilməyə başladı.

Müstəqlliyin ilk iyirmi beş ilində məktəb coğrafiyasının strukturu və həcmi aşağıdakı kimi olmuşdur:

VI sinif- Ümumi fiziki coğrafiya - 68 saat

VII sinif – Materik və okeanların coğrafiyası- 68 saat

VIII sinif- Azərbaycanın Respublikasının fiziki coğrafiyası (I yarımil) 35 saat

VIII sinif-Azərbaycanın Respublikasının iqtisadi və sosial coğrafiyası (II yarımil) 17 saat

IX sinif – Dünyanın iqtisadi və sosial coğrafiyası- 68 saat

X sinif – Yerşünaslıq – 34 saat

XI sinif – Türk dünyasının coğrafiyası – 34 saat

Bu dövrdə məktəb coğrafiyasının yüksək inkişaf dövrünə qədəm qoymuşdur. M.Müseiybov, N. Allahverdiyev, T.Gərayzadə, R.Babayev, R.Piriyev, B.Paşayev, E.Əlizadə, Ş.Göyçaylı, H.Soltanova, D.Ələsgərov və digərlərinin rolunu yüksək qiymətləndirmək olar.

1992-ci ildən Respublikada coğrafiya fənni üzrə Elmi-Metodik Şura fəaliyyətə başladı. Bölmənin sədri professor M.A.Müseiybov olmuşdur. M.Müseiybov 1992-2011-ci illər ərzində EMŞ-in “Coğrafiya” bölməsinə rəhbərlik etmiş, fənnin strukturunda, məzmununda köklü dəyişiklik etmiş qrupa başçılıq etmişdir və TQDK-nın elmi seminarına başçılıq etmişdir.

Ali məktəblərin II Və III ixtisas (2005-ci ildən III ixtisas qrupundan çıxarılmışdır) qruplarının qəbul imtahanlarına coğrafiya fənninin salınması tədris prosesinə müsbət təsi etmişdir. Məktəblilərin coğrafi biliklərinin yoxlanılmasına istiqamətlənən test nümunələri abituriyentlər üçün dərs vəsaiti, «Abituriyent» jurnalında nəşr olunan metodik məqalələr, təhlil səciyyəli ali məktəblərə qəbulproqramları və s. yüksək elmi-metodik səviyyəsi məktəb coğrafiyasının inkişafında yeni mərhələnin yaranmasına gətirib çıxarmışdır.

Məktəb coğrafiyasının konsepsiyası və istiqaməti dəfələrlə dəyişmişdir. Hazırda əksər ölkələrdə məktəb coğrafiyası qlobal coğrafi problemlərin yaranması və onun həlli yollarını əhatə edir. Regional coğrafiya kompleks coğrafi problemləri – urbanizasiya, ətraf mühitin dəyişməsi, tullantıların atılması, mədəniyyət, sosial fərqlərin mövcudluğu, cəmiyyət və ətraf mühitin qarşılıqlı əlaqəsini əhatə edir.

Dünya ölkələrinə inteqrasiya edilməsi təhsil sistemində və eləcə də məktəb coğrafiyasında da özünü göstərməkdədir. Bu baxımdan 2006-cı ildə etibarən respublikada praktik yönümlü, nəticələrə əsaslanan ümumtəhsil kurikulumu qəbul edildi.

Coğrafiya fənni üzrə fənn kurikulumu hazırlandı. Kurikulum tələblərinə görə coğrafiya fənninin məzmununka köklü dəyişiklik edildi. Bu əsas etibarə ilə fənn daxili inteqrasiyanın güclü olması ilə səciyyəlidir. Coğrafiya kurikulumu ənənəvi proqramdan fərqli olaraq ayrı-ayrı kurslardan ibarət olmayıb, sadəcə mürəkkəbə doğru bilik və bacarıqların genişlənməsini əks etdirən coğrafiyadan ibarətdir.

Coğrafiya kurikulumunun, ona uyğun coğrafiya dərsliklərinin tərtib olunmasında, dərsliklərin qiymətləndirilməsində V.Əfəndiyev, F.İmanov, O.Alxasov, N.Seyfullayeva, Z.Eminov, Y.Qəribov, Ş.Hümmətova, Y.Şabanova,

İ.Rakçiyeva, yaxından iştirak etmişdir. Dərslərlərin hazırlanmasında orta məktəbin praktik coğrafiya müəllimlərinin cəlb edilməsi (T.İsmaylova, A. Əliyeva, M.Babayeva, Ş.Hüseynli və digərləri) onların keyfiyyətinə müsbət təsir edir. Hazırda coğrafiya fənninin tədrisinin inkişafında bir sıra hazırlıq kurslarının nəşr etdirdiyi («Araz», «Bilik», «Hədəf» və s.) vəsaitlər də əhəmiyyətlidir. Bu vəsaitlərin hazırlanması gənc və yeni istedadlı müəllimlərin formalaşmasına müsbət təsir edir.

Hazırda respublikanın 22 ali təhsil müəssisəsində o cümlədən BDU, ADPU, SDU, LDU, GDU, Naxçıvan Dövlət Universiteti, Xəzər Universiteti və BDU-nun Qazax filialında coğrafiya ixtisası üzrə mütəxəssis - “coğrafiyaçı”, “coğrafiya müəllimi” və “tarix-coğrafiya müəllimi” hazırlanır. Ölkədə 7000 nəfərdən çox coğrafiya müəllimi vardır.

Azərbaycanda məktəb coğrafiyasının inkişafında islahatlar davam etməkdədir. Yeni dərlilər, dərs vəsaitləri, tədris vəsaitləri, test-sorğu kitabları nəşr edilir. Nəticə olaraq respublikada məktəb coğrafiyasının inkişafında aşağıdakı mərhələlərin olması üzə çıxır:

1. Qədim dövrlərdə Azərbaycanda coğrafi fikirlərin yayılması
2. Rus imperiyası dövründə Azərbaycanda məktəb coğrafiyasının tədrisi
3. Sovet hakimiyyəti illərində məktəb coğrafiyasının tədrisi
4. Müstəqillikdən sonrakı dövrdə məktəb coğrafiyasının tədrisi
 - a. 1992-2006-cı ilədək
 - b. 2006-cı ildən sonra

Dünya ölkələrində məktəb coğrafiyasının tədrisi.

Bir çox qabaqcıl ölkələrdə təhsil müddətinin tədricən artırılması istiqamətində addımlar atılır. Kanada, Fransa, Hollandiya və Çexiyada ümumi təhsilin müddəti 14 il, Almaniya, Böyük Britaniya, İsveç, Avstraliya və Yeni Zelandiyada 13 il, ABŞ, Finlandiya, Cənubi Koreya, Polşa və bir sıra digər ölkələrdə isə 12 il təşkil edir. Ümumi təhsil müddəti az sayda ölkədə on bir il təşkil edir. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının məlumatına görə, hər hansı ölkədə istənilən təhsil pilləsi üzrə təhsil müddətinin bir il artırılması ölkədə Ümumi Daxili Məhsulun 3–6 faiz artımına gətirib çıxarır.

Dünya ölkələrində məktəb coğrafiyasının tədrisinə münasibət müxtəlifdir. İngiltərədə 1988-ci ildə 5-16 yaşlıların təhsili üçün islahat keçirildi. İslahatın həyata keçirilməsi üçün Milli tədris planı qəbul edildi. Tədris Planına görə məktəbdə şagirdlərə 11 məcburi olaraq fənnin tədrisi nəzərdə tutulur.

Çində coğrafiya təhsili məcburi təhsilin ikinci pilləsində, yəni orta məktəbdə Coğrafiya dərsi adı altında keçirilir. Ancaq birinci pillədə 4,5,6-cı siniflərdə bəzi dərslərin içində coğrafiya mövzularına yer verilir. Burada 7-ci sinifdən 9-cu sinifə qədər coğrafiya dərsləri keçirilməlidir. Ancaq məktəblərin coğrafiya dərslərini sadəcə 7,8-ci sinif tədris planında qoyduqları görünür. Orta məktəbdə coğrafiya dərsi 7-ci sinifdə 3, 8-ci sinifdə 2 saat olaraq tədris planında öz yerini tapır. Liselər üçün 1996-cı ildə hazırlanan təhsil planına görə coğrafiya məcburi dərslər

arasındadır. Buna görə liseylərin birinci sinifində coğrafiya dərsi həftədə 3 saat məcburi, iki, üçüncü siniflərdə yalnız bəşəri biliklər çərçivəsində irəliləmək istəyən şagirdlərə həftədə bir saat keçirilir.

Çində məcburi təhsil içərisində yerləşən coğrafiya tədrisi dərslərində fiziki və bəşəri olmaqla bölünür. Bunlardan fiziki coğrafiyada coğrafi bilik və qavrayışlar, atmosfer, litosfer, biosfer mövzularına yer verilir, bəşəri coğrafiyada isə insanla təbii mühit əlaqələri, insan fəaliyyəti, yaşayış yeri, məskunlaşma kimi mövzulara yer verilir. Liseylərdəki coğrafiyaya isə tədris planında sistemlik coğrafiya, regional coğrafiya mövzularına yer verilir.

Çindəki coğrafiya dərslərinə baxdıqda coğrafiyanın fiziki istiqamətli olduğu görünür. Tədris planında çoxlu fiziki coğrafiya dərsləri olmaqla bərabər CBS, həm fiziki, həm bəşəri və regional coğrafiya dərslərinin tədrisində rol oynayır.

Avstraliya milli coğrafiya təhsil proqramında hazırlanandan 5-6 ilə qədər hər il üçün 1 modul, 7-10-cu illər üçün isə 2 modul şəklindədir. Ali orta məhsil üçün hazırlanmış 10-12-ci il təhsil proqramında isə hər il 2 moduldan ibarətdir. İlk 10 il üçün hazırlanmış coğrafiya təhsil proqramında modullar, açar sözlər, coğrafi bilik və anlayışlar, coğrafi suallar və bacarıqlar standartlardan ibarət 4 bölmə şəklindədir. Ali orta təhsil proqramında yerləşən hər modul üçün bölmələr hazırlanmışdır.

Bu təhsil proqramının ölkədə bərabər həyata keçirilməsi qədər, bu proqramı həyata keçirəcək coğrafiya müəllimləri üçün kifayət qədər olması da vacibdir. Çünki proqrama görə müəllimlərin sadəcə coğrafiya deyil, sosial sahələrlə bağlı bir çox dərsləri verə biləcək şəkildə hazırlanması və sertifikat alması vacibdir. Kifayət qədər coğrafiya təhsili almadığı halda tələb olunan keyfiyyətlərə sahib olduğu üçün müəllimlik sertifikatı alan müəllimlər də vardır. Bu səbəblə hədəflənən coğrafiya proqramlarının yüksək səviyyədə yerinə yetirə biləcək coğrafiya müəllimlərinin hazırlanması vacibdir.

CAR-da coğrafiya təhsili sosial elmlərin tərkibindədir. Coğrafiya təhsili ibtidai təhsil pilləsində yoxdur, orta təhsilin 4-cü sinifindən etibarən verilməyə başlayır. Liseylərdə coğrafiya təhsili 10-cu siniflərdə daha çox "Qlobal", 11-ci sinifdə "Qitələr", 12-ci sinifdə isə "Ölkələr" olmaqla verilir.

Türkiyədə coğrafiya tədrisi cümhuriyyətdən əvvəl və cümhuriyyətdən sonra olmaqla iki dövrə bölünür. Osmanlı dövründə coğrafiya yer üzünün təsviri kimi qəbul edilmiş və gündəlik həyatla bağlı yer və zaman təyini ön planda olmuşdur. 18-ci əsrə qədər Osmanlıda coğrafiya sahəsində əsərlər, Osmanlı sultanlarının qərbdə yazılan əsərləri tərcümə etdirməsi və kəşf ediləcək yerlərin coğrafi xüsusiyyətlərini araşdıran işlərdən ibarət olmuşdur. 19-cu əsrdə Hərbi məktəblər xaricində coğrafiya oxayılmamışdır. Bu dövrdə ehtiyaq duyulan kitablar və müəllimlər xaricdən gətirilmişdir. Coğrafiya tədrisi tarixi dövr ərzində ad və dərslər

saatı olaraq müxtəlif dəyişikliklərə məruz qalsa da, Osmanlının ilk təhsil sistemi olan mədrəsələrdə tədris olunmuşdur.

Cümhuriyyət dövründə 1941-1970-ə qədər 1941-ci ildə toplanan Birinci Türk Coğrafiya Konfransı proqram komitələrinin hazırladığı proqramlara qismən də olsa bağlı qalmışdır. Buna görə də coğrafiya orta məktəb və liseylərin hər sinifində ardıcıl Ümumi coğrafiya, Ölkələr Coğrafiyası, Türkiyə Coğrafiyası olaraq tədris edilmişdir. 1970-80-ci illər arasında coğrafiyanın lisey və orta məktəb tədris planındakı yeri və əhəmiyyəti azalıb. 80-ci ildən sonrakı dövrdə edilən dəyişikliklərlə coğrafiyanın dəyişilmiş pillələrindəki ağırlığı yenidən artmış, bunula bərabər dərs, xüsusilə fənn və riyaziyyat sahələrində seçmə fənnə çevrilmişdir.

Kanadada coğrafiya peşəsi ölkədə çox məşhur olmaqla, demək olarki coğrafiyaçılar hər sahədə çalışırlar. Bu Kanada peşələr siyahısında açıq ortaya qoyulmuşdur. Peşələrin bal vermə qisminə baxdıqda coğrafiyanın bir çox mühəndislikdən iki dəfə çox bala sahib olduğu görünür. Belə vəziyyətin yaranmasına bir çox faktor təsir edir. Bunlardan bəzilərini aşağıdakı şəkildə sıralamaq mümkündür:

1. Ölkənin coğrafi mövqeyi və sahib olduğu təbii ehtiyatların zənginliyi bu ehtiyatların istifadəsinin ölkənin iqtisadiyyatı və gələcəyi baxımından əhəmiyyəti səbəbi ilə coğrafiyaçılara olan ehtiyacın üst səviyyədə olması.
2. Coğrafiya ixtisaslarında hətta lisey və ibtidai məktəb səviyyəsində son 10-15 ildir ki böyük inkişaf göstərən CİS`ə böyük əhəmiyyət verilməsi liseylərdə belə CİS laboratoriyasının qurulması sayəsində bir çox coğrafiyaçı CİS mütəxəssisi yetişməsi, bu mütəxəssislərin çox yaxşı şərtlərdə iş tapması və çox layihələrə imza atmaları.
3. Ontario Coğrafi və Ekoloji Təhsil Birliyinin 1997-ci ildə hazırlamış olduğu “coğrafi təhsil üçün bir çərçivə” adlı hesabatında 2001-ci ildə təyin edilən Kanada beynəlxalq coğrafiya standartlarının daxil olduğu coğrafi hədəflər və bacarıqlarla birlikdə coğrafiyanın 6 əsas ünsürünə istinad edilərək hər ünsürə qarşılıq olaraq peşələr müəyyən edilmişdir. Buna görə:
 - a. Məkan baxımından dünya ünsürü: səyahət agenti, kartoqraf, CİS mütəxəssisi, ekoloji təsir qiymətləndiricisi;
 - b. Yer və bölgə ünsürü: beynəlxalq hüquqçu, havayolu agenti, uçuş personalı, səyahət agenti, regional mütəxəssis, turist məsləhətçisi, beynəlxalq maliyyə və bankçılıq, əmlak agenti;
 - c. Fiziki sistemlər ünsürü: meteoroloq, iqlimşünas, meşəbəyi, park və təbii həyat mütəxəssisi, təbii ehtiyat mütəxəssisi, su keyfiyyət analizçisi

hidroloq və geoloq, ekoloq, tur operatoru, səhiyyə tətbiq məmuru kimi peşələri ;

- d. Bəşəri sitemlər ünsürü: məkan və yer seçim mütəxəssisi, inkişaf etdirici mütəxəssis, nəqliyyat planlaşdırıcısı, əmlakçı, Kanada milli parklar agentesi, əhali mütəxəssisi ,şəhər və bölgə planlaşdırıcısı, beynəlxalq könüllü kənd təsərrüfatı mütəxəssisi səyahət mütəxəssisi və tarixi coğrafiyaçı kimi peşələri;
- e. təbiət və cəmiyyət ünsürü ekoloji hüquqda mütəxəssisləşmiş vəkil, ekoloq, mühit mütəxəssisi, iqlimşünas ,hidroloq və geoloq, su keyfiyyət eksperti, təcili vəziyyət planlaşdırıcısı, nəqliyyat planlaşdırıcısı, dəniz bioloqu, hava keyfiyyət eksperti, torpaq mütəxəssisi, səhiyyə tədqiqatçısı, vəhşi həyat ekspertiyası kimi peşələri ;
- f. Coğrafiyanın istifadəsi ünsürü: coğrafiya müəlliməsi, coğrafiya məsləhətçisi, tarixi coğrafiyaçı, CIS mütəxəssisi, kartoqraf kimi peşələri seçə bilirlər və bu peşələrdə çalışırlar.

4. Kanadada həm sosial həm texniki elm olaraq başa düşülür, ancaq orta məktəb tədris planında iki katoqoriyanın da altında deyil, Kanada və Dünya Çalışmaları katoqoriyası altında ayrı bir statusda dəyərləndirilir. Bundan başqa coğrafiyanın hərbi və ticari həyat üçün çox vacib olduğu ümumi elmlər içində əhəmiyyətli bir yerə sahib olduğu, bu elmləri bütünləşdirici və əlaqələndirici rol oynadığı bilinir və coğrafiyaya bu gözlə baxılır.

Kanadada coğrafiyaya olan baxış açısı onun digər elmlər arasında vacib bir yer olmasına səbəb olmuş və bu vəziyyət coğrafiyaya edilən sərmayələri, məktəblərdə fiziki mühit və istifadə edilən vəsaitləri, tətbiq edilən tədris metodlarını müəllim tədrisinə, metodlarına, vəsaitlərə, sərmayələrə çox müsbət təsir göstərmişdir.

Fransada 1850-ci illərdən bəri məktəblərdə coğrafiya tədris edilməyə başladı. İlk dövrlərdə dərs saati həftədə bir saat idi. İbtidai sinifdən ali məktəbə qədər hər şagird coğrafiya dərslərini keçməli idi. Bu gün də olduğu kimi coğrafiya tədris edilməyə illərdə də tədris proqramı nazirlik tərəfindən təsdiq edilirdi. Müəllimlər nazirlik tərəfindən verilən mövzuları tədris etməli idi. Ancaq bəzi seçilmiş mövzuların metodologiyası müəllimlər tərəfindən sərbəst şəkildə tədris edilirdi.

İbtidai sinif coğrafiya tədrisi proqramı . Coğrafiya tədrisi proqramı insanların yer üzərində necə yaşadıkları və ətraf aləmi necə dəyişdirdiklərini tanıtma məqsədi güdür. Hazırlanan mövzular ilk olaraq yerli və milli miqyasda tanıtıldıqdan sonra dünya və Avropa miqyasında Fransa coğrafiyasının xarakterik xüsusiyyətlərini

tanıdır. Sistemli müşahidələr, xəritələr və təbiət mənzərələri bu çalışmalar üçün lazımlıdır. Coğrafiya tədrisi proqramı digər elmlərdəki tədris proqramları ilə birlikdə təhsilin inkişafına şərait yaradır.

Tədris proqramı əsas mövzuları:

- Kənd, yaşadığın ərazi və şəhər mənzərələri, insanların, ticari mal və vasitələrin hərəkəti, iqtisadi mərkəzlər
- Seçilmiş bir mövzu inkişafa kömək edir
- Rayon və əyalət, xəritə çalışmaları

Avropa Birliyində fransız torpaqları

- Böyük coğrafi mənzərə tipləri
- Fransa regionlarındakı fərqlər
- Fransa və AB ölkələri sərhədləri
- Fransa və Avropada topoqrafiya, hidroqrafiya və iqlim xüsusiyyətlərini, xəritə çalışmaları
- Fransanın idarə etmə forması, xəritə çalışmaları
- AB ölkələri və xəritə çalışmaları (rayon və əyalət)

Avropa tərkibində Fransa

- Avropa və yerli torpaqlar üzərində əhalinin məskunlaşması
- Fransa və Avropada şəhərlər, əhalinin məskunlaşması və böyük şəhərlərin müəyyənləşdirilməsi

Fransa və Avropada nəqliyyat sistemi

- Hava limanları
- Şose və TGV şəbəkəsi. Avropada əsas bir dəmir yolu şəbəkəsinin xəritə çalışmaları

Fransada istehsalat

- Dörd mərkəz: sənaye-liman, xidmət, kənd təsərrüfatı, turizm. Bu dörd mərkəzdə sürətli inkişafdən əlavə ekoloji tarazılığın qorunmasının nəzərə alınması

Dünyada Fransa

- Dünyadakı fransız torpaqları
- Dünyada fransız dili

Bu iki mövzu işlənərkən böyük bir dünya xəritəsindən istifadə olunur (okeanlar və qitələr), dünyadakı önəmli topoqrafik xüsusiyyətlər, əsas iqlim qurşaqları, seyrək və sıx məskunlaşmış ərazilər, dünyadakı varlı və kasıb bölgələrə diqqət çəkilir.

Kollec(5-8-ci sinif) coğrafiya tədrisi proqramı. Dörd il davam edən kollec təhsili 3 əsas bölmədən ibarətdir. Tarix, coğrafiya və vətəndaşlıq təhsili əsas bacarıqların əldə edilməsinə şərait yaradır. Ortaq mövzular bacarıqların qazanılmasından əlavə bu təhsil ikincidərəcəli məqsədə çatmaq üçün önəmli dərəcədə kömək göstərir. İbtidai sinifdəki coğrafiya tədrisi əsas olaraq Avropa və dünya miqyasında olan Fransa və ətraf mühit haqqında biliklər üzərində dayandırılmışdır. İbtidai sinif və kollec arasındakı keçisi təmin etmək şagirdin ətraf mühitin öncə məhəlli sonra dünya miqyasında tədrisinə altıncı sinifdən başlanılır. Bununla da ibtidai sinifdə əldə olunan biliklər daha da zənginləşdirilir, daha da irəliləyərək dünya səviyyəsində yerləri müəyyənləşdirilərək analizlər aparılır. Beşinci və dördüncü sinifdə istifadə olunan mövzular yenidir. Üçüncü sinifdə proqram fərqli bir məntiqlə tədris olunur. Proqram yer analizi və coğrafi yer anlayışının formalaşmasına imkan yaradır. Şagird kollecdə məhəllin planının çizilməsi, həmçinin, xəritələri oxuma və istifadə etmək bacarıqlarını da artırır.

İbtidai sinifdə öyrəndiyi biliklərə əsaslanaraq, kollecdəki coğrafiya proqramı onları əhatə edən dünya haqqındakı bilikləri inkişaf etdirmək məqsədi güdür. Proqram torpaq və təbii ərazilərin fərqlərinə diqqəti şəkir. Digər cəmiyyətin və yerlərin kəşfinə maraq artırır.

Altıncı sinifdə(V sinif) şagirdin öz ətrafında rastlaşdığı təcrübələr nəzərə alınaraq, təbiətin coğrafi şəkildə dərk edilməsinə önəm verilir.

Beşinci sinifdə(VI sinif) əsas diqqət, böyük iqtisadi, sosial, ətraf mühit problemlərinə və cəmiyyətdəki fərqlərə , bu kimi başqa faktorlara çəkilir.

Dördüncü sinifdə(VII sinif) dünya və onu formalaşdıran ünsürlər bir-biri ilə əlaqəli olaraq qlobal miqyasda tədris edilir.

Üçüncü sinif(VIII sinif) Fransa və Avropa Birliyi çalışmalarına ayrılmışdır. Bu çalışmalar şagirdlərdə düşünmə bacarığını və coğrafi məntiqin inkişafına şərait yaradır.

Tarixdə olduğu kimi coğrafiyada da coğrafi dilin mənimsənilməsinin böyük əhəmiyyəti var. Xüsusilə kartoqrafik terminlərin öyrənilməsi vacibdir. Proqram şagirdlərin altıncı sinifdən üçüncü sinifə doğru xəritələrin oxunması və ərazini quşbaxışı çetiojunun çizilməsini özündə əks etdirir. Coğrafi dilin

mənimsənilməsindən əlavə, ərazinin quşbaxışı çertiyonunun çizilməsi şagirdin tətqiq etdiyi ərazi haqqında dolğun fikirlər formalaşdırır. Xəritələr, Coğrafi İnformasiya Sistemləri(CİS), plan, sxem, statistik məlumatlar şagirdlərdə yer anlayışını inkişaf etdirən vasitələrdir.

9-11-ci siniflərdə(Lise) coğrafiya tədrisi proqramı. Şagirdlər 5-8-ci siniflərdə(kolejdə) öyrəndiklərini daha da inkişaf etdirərək onları universitet imtahanına aparacaq olan 9-11-ci siniflərə (Liseyə) aid məlumat və yanaşmalarda giriş edirlər. Məqsədləri istər mədəni, istərsədə intellektual və vətəndaşlıqla əlaqədar olsun təhsilin məqsədləri oxşardır. Bu məqsədlər tarix, coğrafiya və vətəndaşlıq haqqında dərslərlə ortaqdır.

İkinci sinif proqramının məqsədi verilən yeddi mövzu arasından altısının seçilərək dünyamızın insanlar tərəfindən necə fərqli şəkillərdə istifadə olunmasını başa salmaqdır. Bu mövzular, seçilən bütün qitələrdəki nümunələr və fərqli səviyyədəki mövzuların qeydə alınmasını yolu ilə metodik bir şəkildə istifadə olunacaqdır. Verilən hadisə və proses araşdırmaları həmişə geniş bir məzmununda araşdırılacaq və şagirdlər üçündə yaşadıkları dünyanı başa düşmək üçün lazımlı vasitələrlə təmin etməsindən ibarətdir. Beləliklə proqram kollecin (kolejin) vətəndaşlıq təhsili proqramı ilə 9-11-ci siniflərin(lisenin) ictimai və hüquq proqramı ilə uyğun gəlir. Proqram 5-8-ci siniflərdə (kolejdə) qazandıqları coğrafi fikir mübadiləsi bacarığı, anlayışlar, məkan haqqında məlumatların daha da inkişaf etdirilməsinə əsaslanır. 10-ci sinifdə (lise2) şagirdlər Fransa və Avropa haqqında məlumatları öyrənəcək, 11de(lise son) isə dünya miqyasında bir yanaşmaların analizini aparmaq imkanı əldə edəcəklər.

**Azərbaycan coğrafiyası və coğrafiyanın tədrisi metodikası kafedrasının
dosenti**

N.S.Seyfullayeva